

.....

Basarabia electorală interbelică. Despre partide și voturi în Estul României Mari

Mihai GHIȚULESCU

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA

 0009-0008-0598-5570

Interwar electoral Bessarabia. On Parties and votes in Eastern Greater Romania.

Despite the promises of 1918, the province of Bessarabia was permanently disadvantaged in terms of representation in the Greater Romania Parliament. The 1930s are associated, in Romania in general, and in Bessarabia in particular, with the rise of right-wing extremism. This happened as a result of an intense propaganda against the background of a state of dissatisfaction, generating anti-system movements. It was noted that “precisely by virtue of its specific political, ethnic and cultural character, Bessarabia seemed to have all the features to become the ideal space for the consolidation of the Romanian national right”, becoming “the political laboratory of the new Romanian extremist right” (Alberto Basciani). There are many nuances to consider. We may wonder if chronic underrepresentation was at least a contributing factor to this phenomenon.

Keywords: Greater România, Bessarabia, elections, parliament, law.

În Declarația Sfatului Țării din 27 martie/9 aprilie 1918, una din „bazele” pe care trebuia să se facă Unirea cu România era: „Basarabia va trimite în parlamentul român un număr de reprezentanți proporțional cu populația, aleși pe baza votului universal, egal, direct și secret” (pct. 8). Aceasta era întărită de paragraful final: „Basarabia unindu-se ca fiică cu mamă-sa România, parlamentul român va hotărî convocarea neîntârziată a constituanței, în care vor intra proporțional cu populația și reprezentanții Basarabiei, aleși prin vot universal, egal, direct și secret, spre a hotărî împreună cu toții înscrierea în constituție a principiilor și garanțiilor de mai sus”. Sigur, în contextul dat, „convocarea neîntârziată” era un deziderat neclar, nu se știa când puteau fi organizate alegeri pentru o nouă constituantă. De asemenea, deputații care votau Unirea nu știau că, trei zile mai înainte (24 martie/6 aprilie”), Regele Ferdinand semnase deja, „prin anticipare”, decretul de dizolvare a Parlamentului de la Iași¹. Putem însă bănuî că unii lideri (Inculeț, Ciugreanu,

¹ Alexandru Marghiloman. *Note politice 1897-1924*. Vol. III 1917-1918. București: Institutul de Arte Grafice „Eminescu” SA, 1927, p. 451. Decretul avea să fie data și publicat o lună mai târziu (*Monitorul Oficial* [în continuare *M.O.*]. Nr. 21. 26 aprilie/9 mai 1918), iar alegerile aveau să se desfășoare, doar în Regat, și acolo parțial, între 19 mai și 2 iunie.

Halippa, Stere) știau sau măcar bănuiau cum aveau să se petreacă lucrurile, căci prim-ministrul Marghiloman le spusese pe 23 martie/5 aprilie: „Sfatul va fi dizolvat, căci și Camera și Senatul, din care vor face parte, reprezintă națiunea. Nu va mai fi guvern, fiindcă delagații Basarabiei vor face parte din consiliul de miniștri, ca miniștri români”².

Lucrurile nu au mers prea repede. În parlamentul marghilomanist au fost prezenți câțiva basarabeni (Inculeț, Ciugureanu, Stere, Pelivan), dar nu ca reprezentanți ai Basarabiei, ci ca deputați aleși în colegii din dreapta Prutului³.

În toamnă însă, într-un cu totul alt context, acțiunile s-au precipitat. Chiar înainte de renunțarea de către Sfatul Țării la condiții și dizolvarea sa (27 noiembrie/12 decembrie), pe 16/29 noiembrie, nu Parlamentul, căci nu mai exista, ci Guvernul de la Iași a emis un decret pentru instituirea unui nou sistem electoral atât în Regat, cât și în Basarabia⁴. Dincolo de chestiunile procedurale, sistemul în sine nu avea de ce să îi nemulțumească pe basarabeni: institua votul universal (masculin), egal, direct și secret, cu o formulă proporțională⁵ și posibilitatea preferinței (*panachage*). Asigura o reprezentare a provinciei, întrucât repartizarea mandatelor se făcea la nivel de județe, iar acestea coincideau cu vechile *uezd*-uri. Puteau spune că sistemul era prea complicat pentru nivelul cultural al celor mai mulți cetățeni, dar asta era valabil și pentru Regat. O problemă exista însă în privința stabilirii numărului de reprezentanți „proporțional cu populația”.

Decretul prevedea o normă de reprezentare destul de laxă: „se va alege un deputat la fiecare număr de 30000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară a numărului de 20000 de locuitori”. Totalul deputaților a fost stabilit la 337, din care 247 (73,3%) pentru Regat și 90 (26,7%) pentru Basarabia. Corespundea această împărțire ponderii populației? Formal, da, ținând seama de estimarea populației Vechiului Regat la cca. 8 milioane și a Basarabiei la cca. 2,6 milioane. Existau, procentual, atâția deputați basarabeni câți locuitori basarabeni. Pe județe, situația arăta conform Tabelului 1.

Tab. 1. Populație⁶ și deputați – Basarabia 1918

Județ	Locuitori	Deputați (cf. normă)	Deputați	Locuitori/Deputat (~)
Bălți	294.000	9,8 = 10	12	24.500
Cahul	185.000	6,16 = 6	7	26.400
Cetatea-Albă	347.000	11,56 = 11	12	28.900
Chișinău	376.000	12,53 = 12	12	31.300
Hotin	356.000	11,86 = 12	10	35.600

² Marghiloman. *Note politice*, III, p. 449. Vezi și Țurcanu. *Documentele...*, I, p. 77.

³ Octavian Țicu, *Basarabia în cadrul României reîntregite (IV)*, 05 octombrie 2018. Disponibil: <https://moldova.europalibera.org/a/blog-octavian-ticu-centenar/30502838.html> (accesat: 20.10.2024)

⁴ M.O. Nr. 191. 16/29 noiembrie 1918.

⁵ Pe care, chiar dacă nu o găsim menționată în condițiile din 27 martie, o putem considera dorită, fiind prevăzută atât în declarația RDM din 2 decembrie 1917, cât și în proiectul de lege electorală discutat în Sfatul Țării în februarie 1918 (Ion Guceac. Viziune actuală asupra legitimității actelor adoptate de Sfatul Țării și importanța acestora. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. Nr. 1(113). 2018, pp. 60-61).

⁶ Date preluate din *Anuarul statistic al României 1922*. București: Tipografia Curtii Regale F. Göbl și Fii, 1923, p. 24.

Județ	Locuitori	Deputați (cf. normă)	Deputați	Locuitori/Deputat (~)
Ismail	174.000	5,8 = 6	5	34.800
Orhei	295.000	9,8 = 10	11	26.800
Soroca	307.000	10,2 = 10	12	25.600
Tighina	266.000	8,86 = 9	9	29.560
Total	2.600.000	86,66 = 86	90	28.900

S-ar părea că provincia în ansamblu era ușor avantajată, cu județele Bălți, Cahul, Cetatea-Albă, Orhei și Soroca avantajate, iar Hotin și Ismail, dezavantajate. Sigur, nu se poate conchide că a existat o intenție în acest sens, de vreme ce nu știm cu precizie ce estimări s-au folosit, și oricum acestea sunt discutabile.

Tab. 2. Populație, înscriși, votanți – Basarabia, 1919

Județ	Locuitori	Înscriși	Votanți	Voturi valabile	Deputați
Bălți	294.000	59.190	44.791	41.908	12
Cahul	185.000	25.561	20.979	19.676	7
Cetatea-Albă	347.000	71.844	58.915	55.287	12
Chișinău	376.000	62.458	40.215	38.062	12
Hotin	356.000	70.600	49.175	43.808	10
Ismail	174.000	46.209	31.764	29.352	5
Orhei	295.000	52.914	34.238	29.018	11
Soroca	307.000	57.774	41.591	39.213	12
Tighina	266.000	54.329	39.920	37.642	9
Total	2.600.000	500.879	361.588	329.017	90

Dacă în noiembrie 1918, putem accepta erori de estimare, un an mai târziu, în preajma alegerilor, după întocmirea listelor electorale (cu toate viciile), pentru autoritățile de la București ar fi trebuit să fie evident că repartizarea mandatelor nu era corectă. O circumscripție cu peste 70.000 de cetățeni cu drept de vot (Hotin) nu putea avea mai puțini deputați (10) decât una cu puțin peste 60.000 (Chișinău) sau chiar sub 60.000 (Bălți, Soroca) (12). Una cu 46.000 (Ismail) nu putea avea mai puțini (5), decât una cu 25.000 (Cahul) (7). Cifrele ar fi putut fi revizuite, dar nu s-a făcut asta, poate pentru că varianta inițială era considerată convenabilă. Nu există probe directe, dar coroborând cu situația din Ardeal și din Regat, unde cazurile de *malapportionment* au fost numeroase, nu putem să nu ne întrebăm dacă nu cumva subreprezentarea județelor Hotin și Ismail a fost legată de situația etnică a acestora, în care românii/moldovenii erau într-o minoritate clară.

Dar istoria e ironică! Se știe că alegerile din 1919 din Basarabia au fost marcate de victoria netă a Partidului Țărănesc Basarabean, cu 72 de mandate. Calcule precise nu se pot face, dar, dacă nu ar fi fost subreprezentate Hotin și Ismail, el ar fi avut mari șanse să câștige și mai mult, căci în cele două nu a avut contracandidați. Oricum, mai puțin nu ar fi avut, chiar dacă ar fi pierdut ceva din reducerea supra-

reprezentării celorlalte județe. Dar istoria nu e cu dacă: PȚB a rămas cu 82,92% din voturi și 72 (80%) de mandate din 90, el câștigând majoritatea în toate județele, cu excepția Cahulului, unde a fost întrecut de o listă cartelată a conservatorilor naționaliști cu Liga poporului basarabean (4 mandate). Au mai luat mandate Partidul Democrat Muncitor (2 Chișinău, 1 Bălți), Partidul Democrat Independent (2 Chișinău) și 9 independenți (4 Orhei, 3 Cetatea-Albă, 1 Chișinău, 1 Tighina)⁷. Votul pentru Partidul Țărănesc Basarabean a fost interpretat ca un vot pentru putere, așa cum în Regat fusese votat cel mai mult (chiar dacă sub așteptări) PNL, iar în Ardeal, PNR (169). „În Basarabia, ca de altfel, în restul țării, presiunea exercitată de către deținătorii puterii asupra electoratului era semnificativă, influențând rezultatul final al votului. Alegerile politice generale au putut reflecta cel mai bine această realitate”. Dacă prima parte e cu siguranță adevărată, asupra celei de-a doua se pot ridica multe semne de întrebare. PȚB era principala forță a zonei și, fără discuție, avea pârgii de presiune, dar nu i se poate nega nici cota ridicată de popularitate din acel moment. În plus, pârgiiilor sale i se puteau opune contra-pârgii ale autorităților civile și militare trimise de la centru. Au existat și suspiciuni că PȚB ar fi făcut politica PNL, dar evoluțiile ulterioare arată că acestea trebuie tratate nuanțat. La fel, nu se poate spune că „rezultatele finale ale votului au instituit autoritatea indiscutabilă a Partidului Țărănist din Basarabia”⁸. Se va vedea că nu au instituit. Ceea ce este cert este că au reprezentat o fotografie a momentului, Ion Inculeț fiind în bună măsură să aprecieze că ele au avut valoarea unui plebiscit în favoarea Unirii, mai ales în condițiile în care participarea și numărul de voturi valabile au fost superioare celor din Regat.

Tab. 3. Voturi valabil exprimate în Regat și Basarabia, 1919

Provincie	Votanți din înscriși (%)	Voturi valabile din votanți (%)	Voturi valabile din înscriși (%)
Regat	67,16	68,22	45,85
Basarabia	72,19	90,99	65,69

Participarea mare poate fi explicată prin forța de convingere a politicienilor locali, din PȚB, dar și prin absența unei puternice propagande pentru boicot (avrescanii, takîștii, socialiștii și minoritarii etnici fiind marginali în spațiul public). Oricum, au fost primele și ultimele alegeri despre care se poate spune că au exprimat voința exclusivă a basarabenilor, fără imixtiuni formale sau informale ale centrului.

Câteva luni mai târziu, imediat după venirea la guvernare, dizolvarea parlamentului și convocarea de noi alegeri, Averescu a crescut prin decret norma de reprezentare pentru un deputat „la fiecare număr de 50.000 locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 30.000 locuitori”, ceea ce atrăgea o reducere a membrilor Adunării Deputaților de la 568 la 369. Modificarea în sine –

⁷ Ion Negrei. Participarea basarabenilor la primele alegeri parlamentare în cadrul României întregite. În: *Revista de Istorie a Moldovei*. Nr. 3-4 (123-124). 2020, pp. 63-64.

⁸ Alberto Basciani. *Dificila unire. Basarabia și România Mare (1918-1940)*. Prefață de Keith Hitchins. Traducere din italiană de George Doru Ivan și Maria Voicu. Chișinău: Editura Cartier, 2018, p. 135.

deși defavorabilă reprezentării proporționale – părea neutră din punct de vedere geografic, regional, dar ascundea intenția noii puteri de a reduce ponderea noilor provincii, pentru a facilita crearea unei majorități parlamentare. În cele nouă județe basarabene aveau să fie aleși doar 51 de deputați (o scădere de la 15,84% la 13,82% în ansamblul Camerei și de la 26,7% la 22,1% din totalul Regat + Basarabia, în care se aplica aceeași lege)⁹, aceasta în condițiile în care demografia nu se schimbase major în câteva luni.

Tab. 4. Populație și deputați – Basarabia, 1920

Județ	Locuitori	Deputați (cf. normă)	Deputați
Bălți	294.000	5,88 = 6	6
Cahul	185.000	3,7 = 4	4
Cetatea-Albă	347.000	6,94 = 7	7
Chișinău	376.000	7,52 = 7	8
Hotin	356.000	7,12 = 7	5
Ismail	174.000	3,48 = 3	4
Orhei	295.000	5,9 = 6	6
Soroca	307.000	6,14 = 6	6
Tighina	266.000	5,32 = 5	5
TOTAL	2.600.000	51	51

Observăm o distribuție mai echitabilă, cu Chișinăul ușor favorizat, ceea ce poate fi explicabil prin estimare, Hotin în continuare defavorizat, dar Ismail favorizat acum. Ismail era județul natal al noului prim-ministru, „devenit tot mai popular ca și în celelalte provincii românești”¹⁰ și hotărât să-și exploateze electoral popularitatea, chiar cu prețul a multe abuzuri, acuzate de liderii țărăniști locali. Era nu doar începutul pătrunderii grupărilor politice regățene, dar și al plasării de candidați/aleși regățeni în noile provincii, după cum observa Ion Pehlivan.

Tab. 5. Înscriși, votanți, voturi valabile – Basarabia, 1919-1920¹¹

Județ	Înscriși		Votanți		Voturi valabile	
	1919	1920	1919	1920	1919	1920
Bălți	59.190	58.181	44.791	42.560	41.908	39.047
Cahul	25.561	26.186	20.979	20.934	19.676	19.473
Cetatea-Albă	71.844	69.236	58.915	57.837	55.287	47.142
Chișinău	62.458	63.723	40.215	38.018	38.062	35.969
Hotin	70.600	67.974	49.175	51.371	43.808	42.599
Ismail	46.209	47.042	31.764	27.494	29.352	22.836

⁹ M.O. Nr. 3. 3 aprilie 1920, pp. 137-138

¹⁰ Svetlana Suveică. *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): Modernizare prin reforme*. Chișinău: Editura Pontos, 2010, p. 84.

¹¹ Date din M.O. Nr. 45. 31 mai 1920.

Județ	Înscriși		Votanți		Voturi valabile	
	1919	1920	1919	1920	1919	1920
Orhei	52.914	49.594	34.238	38.078	29.018	32.185
Soroca	57.774	67.658	41.591	46.655	39.213	41.853
Tighina	54.329	54.935	39.920	41.545	37.642	35.305
Total	500.879	504.529	361.588	364.492	329.017	316.409

Se observă, pe ansamblul zonei, o ușoară creștere a numărului de înscriși în listele electorale și a votanților, rezultând o foarte ușoară creștere a ratei de participare (72,24 față de 72,19), în condițiile în care în țară (Regat + Basarabia, crescuse la 80,1%). Basarabia electorală părea constantă cu sine, nesurprinzător, dacă ne gândim că nu trecuse decât jumătate de an de la alegerile anterioare. Totuși, se constată și o creștere a numărului de buletine nule, deci o scădere a voturilor valabile exprimate, ajungând la 86,81% din totalul votanților (față de 90,99) și 62,71% din înscriși (față de 65,69). Anularea e pusă, în general, pe seama nivelului cultural redus, dar e greu de imaginat cum niște oameni care votaseră corect cu câteva luni în urmă nu mai erau capabili să o facă acum. De asemenea, a mai fost interpretată ca o formă de protest¹². Aș mai adăuga și că numărul de liste și de candidați crescuse mult față de noiembrie 1919, ceea ce putea genera dificultăți și confuzii la votare.

Cu toate presiunile guvernului, PȚB a reușit și de această dată să obțină aproape jumătate din mandatele Basarabiei (25, pentru 35,6% din voturi), dar averescanii au avut o pătrundere puternică, 21 de mandate (pentru 29,9% din voturi)¹³.

Tab. 6. Votanți, voturi, mandate – Basarabia, 1920

Județ	Votanți (% din înscriși)	Voturi valabile (% din votanți)	Voturi valabile (% din înscriși)	Mandate PȚB	Mandate PP	Mandate alții
Bălți	73,15	91,74	67,11	6		
Cahul	79,94	93,02	74,36	1	3	
Cetatea-Albă	83,53	81,1	68,08	1	6	
Chișinău	59,66	94,61	56,44	2	4	2
Hotin	75,57	82,92	62,66	4	1	
Ismail	58,44	83,06	48,54		4	
Orhei	76,78	84,52	64,89	3	2	1
Soroca	68,96	89,71	61,85	6		
Tighina	75,62	84,98	64,27	2	2	1
Total	72,24	86,81	62,71	25	22	

¹² Svetlana Suveică. *Basarabia...*, p. 89.

¹³ Marcel Ivan. *Evoluția partidelor noastre politice în cifre și grafice (1919-1932)*. Sibiu: Editura și tiparul Krafft & Drotleff, f.a., Tabloul IIa. Alte trei mandate au mers la Gruparea independentă și unul la Federația democrat-național-socială.

Alegerile din 1922 s-au desfășurat după același sistem, dar într-un context politic nou, cu liberalii la guvernare și implicați în lupta electorală din Basarabia și cu o scindare a forțelor politice locale care indica începutul procesului de integrare a acestora în peisajul național. Numărul înscrișilor a scăzut față de alegerile anterioare, la 487.987, dar a crescut cel al votanților, 380.370, reprezentând 77,9%, și cel al voturilor valabile, 359.176, adică 94,43% din votanți și 73,6% din înscriși¹⁴.

Nu se mai vorbea acum de un partid țărănesc, ci de două. Gruparea Pan. Halippa și C. Stere fuzionase deja cu PȚ din Regat, al lui Ion Mihalache, și se prezenta în alegeri sub acest nume, iar gruparea Inculeț-Ciugureanu („grupul inculeților”), păstrând denumirea PȚB, participa semi-independent. Semi-independent, pentru că era de notorietate alianța sa cu partidul de guvernare PNL (cu care avea să fuzioneze peste mai puțin de un an) și în două județe chiar a avut o „colaborare oficială cu acesta”¹⁵. La Cetatea-Albă a candidat doar o listă PNL (cu I.I.C. Brătianu în frunte), iar la Ismail doar una PȚB. În rest, au fost formal în concurență. Cele 51 de mandate au fost împărțite astfel: PȚB – 22, PȚ – 17, PNL – 7, restul mergând la Liga democratică basarabeană și Gruparea Național-Evreiască. Se poate spune că, pentru prima dată, guvernul central a repurtat o victorie clară în Basarabia. Era începutul unui lung șir. Și era pentru ultima dată când reprezentanții în Parlament ai județelor din Basarabia erau stabiliți exclusiv pe baza voturilor din Basarabia.

Direcția de la 1922 părea să fie deja cea de omogenizare a spectrului politic românesc, de dispariție a curentelor locale sau, cel puțin, de atenuare a lor prin contopirea cu cele din alte provincii. Această direcție a fost accelerată de măsurile legislative luate de liberali în anii următori și față de care liderii basarabeni s-au poziționat în funcție de raporturile lor cu puterea.

S-a spus, nu fără temei, că, în 1923, odată cu topirea ultimei forțe regionale semnificative cu un partid regățean (PȚB în PNL), dar mai ales cu adoptarea Constituției, „etapa «Basarabia pentru basarabeni» s-a încheiat, chiar și formal”¹⁶. A fost reglementat un model instituțional centralist, care, formal, nu admitea niciun pic de autonomie regională, în ciuda mult clamatei descentralizări, fapt întărit prin Legea unificării administrative din 1925. În ceea ce ne privește, mai importantă este faimoasa Lege electorală din 1926. Contemporanii (dintre basarabeni, cel mai critic fiind Stere) și apoi istoricii au discutat cel mai mult despre prima electorală. Partidul care obținea cel puțin 40% din voturi, la nivel național, primea jumătate din mandatele parlamentare și proporțional din cealaltă jumătate. Astfel, rezultatele partidelor „minoritare” (sub 40%) se înjumătățeau. Este, fără îndoială, prevederea cea mai insolită și emblematică pentru acea lege, cu efecte puternice în distorsionarea reprezentării și în instituirea centralismului electoral. Dar nu era singura. Chiar dacă în istoriografie a rămas în umbră, în epocă s-a vorbit mult și despre repartizarea la nivel național a mandatelor, considerată de mulți neconstituțională, căci, practic, crea o circumscripție uriașă, în condițiile în care Constituția prevedea că nicio circumscripție nu poate fi mai mare decât un județ. Se însumau centrali-

¹⁴ Svetlana Suveică. *Basarabia...* pp. 92, 343.

¹⁵ *Ibidem*, p. 93.

¹⁶ Nicolae Negru. Impactul Constituției din 1923 asupra vieții politice din Basarabia interbelică. În: *Unificarea legislației și funcționarea sistemului judiciar după Marea Unire din 1918*. București: Editura Universul Juridic, 2018, p. 109.

zat voturile partidelor și se calcula câte mandate trebuia să primească fiecare, abia apoi ele fiind repartizate în teritoriu. Nu în ultimul rând, o mare problemă era și stabilirea numărului de mandate pentru fiecare județ. Noua lege nu mai prevedea o normă de reprezentare, ci fixa numărul aleșilor printr-un tabel anexat, precizând că el va fi modificat, prin lege, pentru a fi „proporțional cu populațiunea ce se va constata pe baza recensământului general”. Recensământul a fost realizat abia după cinci ani și trei rânduri de alegeri, dar legea n-a fost modificată niciodată.

Am arătat mai înainte că, prin reducerea Parlamentului de către Averescu în 1920, ponderea reprezentanților Basarabiei fusese deja redusă. Provincia era deja subreprezentată. Acum, numărul deputaților era crescut de la 369 la 387, dar cel din Basarabia rămânea 51. Deci ponderea scădea și mai mult, de la 13,82 la 13,18%, în condițiile în care ponderea populației era estimată și avea să fie confirmată de recensământ la aproape 16 (15,89). Dr. N. Lupu (regățean, dar candidat și ales în Basarabia și în 1920, și în 1922) a cerut să se îndrepte această „nedreptate strigătoare”¹⁷, prin acordarea a câteva mandate în plus (9?). Amendamentul său a fost respins la cererea ministrului Al. Constantinescu, pe motivul, fals, că nu existau date statistice suficiente. Astfel, Basarabia a rămas zona cea mai slab reprezentată a României Mari. Dacă, în ansamblul țării, se alegea un deputat la 46.576 de cetățeni, în Basarabia era 1 la 56.165, deci cu aproape 10.000 mai mult. Județul Hotin rămânea în continuare cel mai defavorizat din țară, cu un deputat la 78.686 de locuitori, în condițiile în care, la cealaltă extremă, Făgăraș avea 1 la 28.680¹⁸.

Deși cred că s-a observat, fac precizarea că mă ocup nu de comportamentele electorale din Basarabia, ci de efectele sistemului asupra reprezentării Basarabiei. Simplificând, se poate spune că ea a fost înăbușită de restul țării.

Se știe că, în ansamblul perioadei interbelice, rezultatele alegerilor au fost foarte fluctuante, dând întotdeauna un număr foarte mare de voturi partidului aflat la guvernare, cu diferențe foarte mari față de cât obținea când se afla în opoziție. Este ceea ce primii politologi români numeau „zestrea guvernamentală”. Tendința de a vota cu puterea a fost asociată cu nivelul economic și cultural precar al populației (ignorându-se în bună măsură presiunea administrativ-polițienească). „Această stare de lucruri își are originea și explicația în situația și standardul general de viață modest al masei alegătorilor (în majoritate țărani)... «Zestrea» de voturi pe care o dă o provincie guvernului este cu atât mai mică cu cât standardul maselor populare este mai ridicat”. Comparativ cu celelalte zone, Basarabia dădea o „zestre” mai mare, adică mai mulți oameni votau cu guvernul (74% față de 34 în Ardeal și 67 în Regat, pentru primele trei alegeri; 20% față de 13 în Bucovina, 15 în Banat, 19 în Ardeal, la următoarele trei). „Țăranul din Basarabia... sau chiar acela din unele regiuni ale Vechiului Regat, care nu s-a eliberat încă cu desăvârșire de tradiția și mentalitatea unei dependențe și încătușări individuale, morale și materiale ale unui trecut nu prea îndepărtat, formează încă o masă electorală mai maleabilă și cu concepții politice destul de vagi”. Scăderea „zestrei” începând de la finalul anilor 1920, deci odată cu „depresiunea economică”, asociată în toată țara,

¹⁷ *Dimineața*. Anul XXII. Nr. 6496. 26 martie 1926, p. 3.

¹⁸ Adrian-Alexandru Herța. Sistemul de repartizare geografică a mandatelor parlamentare stabilit prin Legea electorală românească din martie 1926. În: *Revista istorică*. Tom XXIII. Nr. 5-6. 2012, pp. 567-569.

dar mai ales în Basarabia, și cu ascensiunea mișcărilor extremiste, este explicată tot prin „starea materială precară a masselor populare”, care a ajuns să genereze nemulțumire și „aversiune... față de politică în general (scăderea participării la vot) și față de guverne în special)”¹⁹. Sigur că aceste constatări și explicații nu pot fi respinse, însă ele nu trebuie nici absolutizate. În primul rând, în ceea ce mă interesează aici, pentru că se concentrează pe comportamente, lăsând deoparte mecanica sistemului, privilegiază subiectivul în dauna obiectivului.

Tab. 7. Partide la guvernare – voturi și mandate în Basarabia²⁰

An	Partid la guvernare	% voturi România	% mandate România	% voturi Basarabia	% mandate Basarabia
1926	PP	52,09	75,45	58,2	76,47
1927	PNL	61,7	82,17	79,9	90,2
1928	PNT	77,78	89,92	85,6	96,1
1931	Uniunea Națională	47,49	75,19	52,77	82,35
1932	PNT	40,3	70,8	28,5	72,54
1933	PNL	50,99	77,52	48,4	84,3
1937	PNL	35,92	39,28	36,51	39,22

Lăsând deoparte certele, dar imponderabilele, abuzuri ale aparatului de stat, observăm că, într-adevăr, de la începutul anilor 1930, în Basarabia tendința de a vota pentru putere slăbește în intensitate, chiar mai mult decât în restul României, situându-se sub media pe țară. Cu toate acestea, partidele de guvernământ continuă să obțină largi majorități în provincie, mai largi chiar decât în restul țării. Situația apărea dintr-o coliziune între voința, liber sau mai puțin liber exprimată a electoratului, și funcționarea sistemului electoral, care genera, se vede cu ochiul liber, o tiranie nu neapărat a majorității, ci a numărului cel mai mare.

În primul rând, legea înjumătățea procentele grupărilor „minoritare”, înjumătățind deci și numărul mandatelor care li s-ar fi cuvenit proporțional. Apoi, le dădea prioritate la repartizarea teritorială, în ordinea descrescătoare a procențelor fiecăruia din județe, dar fără a le da dreptul la mai mult de un mandat pe județ, cu excepția cazului în care obțineau majoritatea, ceea ce se întâmpla foarte rar, fiind dificil, de multe ori, și pentru cei de la guvernare. Gruparea „majoritară” venea la final să umple golurile.

Cazul Basarabiei este special și pentru că, prin lege, era subreprezentată. E știut că un număr mai mare de mandate puse în joc asigură un plus de proporționalitate, chiar și în condițiile viciate din România interbelică, dar aceasta e mai curând o chestiune teoretică. Caracterul particular vine, în primul rând, din diversitatea, putem spune chiar dispersarea, opțiunilor alegătorilor. Dincolo de eventualul vot masiv primit când au organizat alegerile, nu se poate spune că vreunul din partidele mari a reușit să își creeze un fief în Basarabia. Chiar dacă, la nivelul regiunii, strângeau un număr cât de cât semnificativ de voturi, puține dintre

¹⁹ Marcel Ivan. *Evoluția...* pp. 28-30.

²⁰ Date prelucrate după Marcel Ivan. *Evoluția...* și M.O. Nr. 300. 29 decembrie 1933

județe se aflau în topul partidului respectiv, deci puteau obține un mandat. Astfel, în 1931, în opoziție, PNȚ la nivel național avea 15% și 30 de mandate de deputat, iar în Basarabia – doar 8,4% și doar două mandate. În 1933, la nivel național, 14% și 29 de mandate, iar în Basarabia 12,2% și tot două mandate. PNL a luat, în 1932, 13,6% și 23 de mandate, pe țară, respectiv 9,8% și două mandate în Basarabia.

În rest, în 1931, aproape 40% din voturile basarabenilor au mers către formațiuni mici (georgiști, lupiști, social-democrați, evrei), care abia au reușit să ia câte un loc sau niciunul (Partidul Poporului, Liga Apărării Național-Creștine, Gruparea „Corneliu Zelea Codreanu”, Blocul Muncitoresc-Țărănesc ș.a.). Notabilă pentru acest an este reușita Partidului Țărănesc democrat al lui C. Stere, care, rupt de PNȚ și cartelat cu Liga contra cametei, a reușit în Basarabia 10,5% și 4 mandate (din total 6 pe țară). Cam asta era soluția pentru ca provincia să nu fie sufocată electoral. În 1931, opoziția a strâns aproape 50% din voturi și doar 20% din locuri, lăsând ca restul să fie umplut de partidul de pe primul loc.

În 1932, a fost și mai spectaculos: opoziția a luat peste 70% din voturi și sub 30% din mandate. Notabile sunt scorurile PSD (6,91% și 3 mandate), LANC (14,8% și 3 mandate), Czc (3,9 și 1), Uniunea Națională (3,2 și 2). Dar au fost și partide cu cca 5% (lupiști, georgiști) și chiar 8% care nu au reușit să ia nimic. În 1933, opoziția a strâns mai mult de jumătate din voturi, dar abia 15% din mandate. Se poate conchide că voturile basarabenilor pentru opoziție, chiar dacă numeroase, erau foarte dispersate, mergând în mare parte către partide mici, care, prin mecanica sistemului ajungeau să aibă mandate foarte puține, jumătate din cât li s-ar fi convenit proporțional. În plus, voturile pentru aceste partide mici erau inegal distribuite pe județe, putem spune că erau concentrate în unele dintre ele, ceea ce era contraproductiv, pentru că algoritmul nu permitea alocarea a mai mult de un mandat pe județ.

Un caz flagrant este cel al Gr. Czc, în 1931. Ea a depus liste în Cahul, Ismail și Tighina, obținând 24, 14, respectiv 3%. În ciuda rezultatelor bune din primele două, la nivel național nu a atins pragul de 2%, deci nu a primit niciun mandat. În anul următor, a câștigat un loc de deputat la Cahul pentru doar 18%. Tot în 1931, LANC a câștigat cca 12% în Orhei și Soroca, dar cu 2 și ceva în Ismail și Lăpușna și fără liste deloc în Bălți și Cetatea Albă, a reușit doar sub 5% pe provincie și niciun deputat. În 1932, a urcat la aproape 15% și 3 deputați, cu 37,54% la Bălți, 21,83 la Cetatea Albă, 18,78 la Orhei, dar cu doar puțin peste 1% la Hotin și fără listă la Cahul.

Rezultatele din anul 1932 merită privite mai în detaliu. Fărămițarea voinței electorale a fost extremă. În ansamblu, cam un sfert din voturi au mers spre partide care nu au obținut deloc reprezentare. Cazul extrem a fost județul Soroca, fiul lui Constantin Stere, unde PȚD-ul înființat de acesta a reușit să obțină 41% (7,98% la nivel de provincie) și nici un loc de deputat. Au luat câte unul UN și Partidul Evreiesc, pentru cam 8% din voturi. Restul de 4 (67%) au mers către partidul de guvernare, care avea doar 11%. Ne dăm astfel seama că acesta a ajuns să domine electoral regiunea, nu atât prin județele în care a obținut scorurile cele mai bune (maximul a fost 43%, la Lăpușna), ci prin acelea cu scorurile cele mai slabe. Pe lângă exemplul menționat, Soroca, mai avem și Bălți, unde, cu doar 12,5%, PNȚ a luat 5 din 6 mandate, Ismail, unde, cu 25% a luat 3 din 4 și Tighina, unde, cu 30% a luat toate cele 5 mandate. Peste tot, pentru că mecanismul electoral nu a permis altor partide să obțină reprezentare.

Disproporționalitatea poate fi ilustrată în multe feluri. Adaug doar că, în 1932, Basarabia a dat atât partidului de guvernare, cât și principalului partid de opoziție, cca 10% din totalul voturilor. Primului i-a dat însă 13%, iar celuilalt doar 7% din totalul mandatelor. LANC a avut în Basarabia aproape 40% din voturi²¹, dar sub 30% din mandate. Georgiștii și lupiștii, 10% din voturi și niciun mandat. La partidele mici diferențele tind să dispară.

La fel s-au petrecut lucrurile și în 1933, la un nivel mai redus, pentru că partidul aflat la guvernare, PNL, a reușit să obțină majoritatea voturilor în cinci din cele nouă județe (Cahul, Hotin, Lăpușna, Orhei, Tighina), în trei dintre acestea (Cahul, Lăpușna, Orhei), adjudecându-și totalitatea mandatelor. Avem însă și exemplul Bălți, unde PNL cu puțin peste 30%, a avut 4 deputați, iar LANC, cu aproape 29%, doar 1, la fel ca PT Radical, cu 5,78. La Soroca, cu sub 40%, a luat 5 din 6 deputați.

Rezumând, Basarabia a reușit să aibă o reprezentare echitabilă în Parlamentul României la primele alegeri, din 1919. Din 1920, aceasta a început să fie viciată de subreprezentarea provinciei și de imixtiunile partidelor regățene. După aplicarea legii din 1926, care a instaurat în toată țara un centralism electoral și o dominație a partidului aflat la guvernare, Basarabia a fost zona cea mai afectată. P. Cazacu aprecia că „viața politică a Basarabiei suferea și ea de toate defectele vieții politice românești”²². Suferea mai rău. Aici guvernul a obținut și voturi, și mandate mai multe decât în restul țării, fapt explicat prin nivelul economic și cultural precar al populației. Tot sărăcia, acutizată de criza economică, și generatoare de frustrări, a fost considerată și factorul determinant al schimbării de comportament electoral, de la începutul deceniului următor, adică al reducerii sprijinului și chiar a unei rezistențe la tendințele dominante ale partidelor de la guvernare. Și în acest caz, Basarabia a fost în top, aducând guvernului voturi, procentual, mai puține decât celelalte provincii. Totuși, chiar și așa, a continuat să fie cea mai oprimată în ceea ce privește rezultatele, guvernul având, procentual, mandate mai multe decât oriunde, în dauna, evident, a partidelor de opoziție. Situația a apărut ca aplicare a mecanismelor electorale inechitabile, într-un spațiu cu o voință politică foarte eterogenă. Am putea spune că Basarabia a căzut victimă propriei sale încercări de emancipare electorală.

Anii 1930 sunt asociați, în România, în general, și în Basarabia în special²³, cu ascensiunea extremismului de dreapta. Aceasta s-a întâmplat ca urmare a unei propagande intense pe fondul unei stări de nemulțumire, generatoare de porniri antisistem. S-a apreciat că „tocmai în virtutea caracterului său politic, etnic și cultural specific, Basarabia părea să aibă toate trăsăturile pentru a deveni spațiul ideal pentru consolidarea dreptei naționale românești”²⁴, ea devenind „laboratorul politic al noii drepte extremiste românești”²⁵. Sunt multe nuanțe de luat în seamă. Ne putem întreba dacă nu cumva și subreprezentarea cronică a fost un factor cel puțin favorizant al acestui fenomen.

²¹ Pentru rezultatele LANC/PNC în întreaga provincie, în perioada 1926-1937 a se vedea: Alexandru-Murad Mironov. Basarabia interbelică – evoluții sociale și culturale. În: *Studii și articole de istorie*. Vol. XXIX. 2012, p. 43.

²² Mihai Chilaru. Mișcarea legionară în Basarabia (anii 20'-30 ai sec. XX). În: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova*. Vol. I. SSU. 2014, p. 21.

²³ Alexandru-Murad Mironov. *Basarabia interbelică...*, pp. 34-35.

²⁴ Alberto Basciani. *Dificila unire...*, p. 263.

²⁵ *Ibidem*, p. 300.